

PERMAKULTURA PRI VZGOJI IN POUKU

Permaculture in Education and Lessons

Vprašanje, na katero bom na podlagi svojih sedemletnih izkušenj poskusil odgovoriti, je: Kako kot strokovni delavec v obstoječem okolju šole delovati konstruktivno in prijazno do sebe, otrok, staršev, vodstva šole in do okolja ter dosegati delovno obvezo?

Vabljeni v pripoved.

MEDNARODNI PROJEKT OTROCI V PERMAKULTURI

Leta 2015 smo se učitelji permakulture iz petih evropskih držav zbrali, da v okviru triletnega evropskega projekta na podlagi permakulturnih načel oblikujemo in ponudimo vzgojiteljem, učiteljicam in staršem podporo pri vzgoji otrok v vrtcih in šolah.

Raziskali smo obstoječe vire in metode ter jih na podlagi prepoznanih potreb dopolnili. Plod sodelovanja je priročnik za pedagoške delavce in starše, ki je z vsemi rezultati projekta prosto dostopen na <http://pouknaprostem.si>. Program se širi v druge evropske države, na Bližnji vzhod, v Azijo in Afriko.

Resnična dogodivščina povezovanja vzgoje otrok s permakulturnimi načeli, metodami in praksami pa se je z zaključkom projekta tudi zame šele začela. Z zanimanjem opazujem svojo zgodbo, kako me je življenje od nekdanjega šolomrzneža pripeljalo do permakulturnega načrtovalca izobraževalnih procesov.

KAJ JE PERMAKULTURA

Permakultura je celostna metoda načrtovanja in prakse, ki temelji na skrbnem opazovanju. Večino svojih znanj in pristopov gradi na podlagi vzorcev in procesov, ki jih opaža v kompleksnih, dinamičnih, a hkrati tudi stabilnih in prilagodljivih naravnih okoljih. S svojimi načeli in prakso sodeluje in pomaga pri zaščiti pestrosti na vseh področjih človekovega delovanja, od pridelave zdrave hrane do ekološke ekonomije, razvoju človeku in okolju prijaznih tehnologij, medčloveških odnosov, procesov soddločanja, oblikovanja ekoloških naselij ter gradnje naravnih bivališč. Eno od pomembnih permakulturnih načel je načelo vključevanja, aktivnega povezovanja elementov v celoto in razumevanje meje kot najbolj živega in pestrega področja dogajanja. Permakultura ne beži od problemov, skuša jih čim bolj raziskati, saj se rešitve zanje po navadi skrivajo prav v njih samih.

Vse aktivnosti v permakulturi izhajajo iz treh etičnih načel: skrb za ljudi, skrb za Zemljo in skrb za pravično delitev. Ta temeljna načela se tudi v pedagogiki izkažejo kot odličen pripomoček za ustvarjanje razredne kulture in so učinkovito merilo v procesu sprejemanja odločitev. Drug tak pripomoček so tehnike in načela, s pomočjo katerih se v permakulturi načrtujejo okolja, ki s svojo pestrostjo in številnimi življenjskimi procesi omogočajo dinamično ravnotežje in samoregulacijo. Prav takšna okolja pa so, kot bomo videli, ključna za potrebe sodobnega poučevanja, ki v ospredje vedno bolj postavlja otroke, opazovanje in razvoj njihovih raznovrstnih talentov in (p)osebnosti.

Zakaj je tak pristop pomemben za današnji čas?

NEGOTOVOST SEDANJEGA ČASA IN POMEN PESTROSTI

Vsakodnevni dogodki na globalni in lokalni ravni, da ne omenjamo velike globalne grožnje, sprožene s pandemijo, kažejo, da naš še do predvčerajšnjim predvidljiv in varen svet postaja vse bolj negotov in spremenljiv. Eden od razlogov je ta, da smo se oddaljili od narave sveta oziroma da se do rastlin, živali in celote planeta kot civilizacija in kot posamezniki vedemo nespoštljivo in neetično.

V svetu narašča zavest, da za zdravje na planetu ni dovolj, da mislimo le na človeka, treba je skrbeti tudi za vse ključne naravne elemente, za rastline in živali. Podoben premik pozornosti se že dalj časa dogaja v kmetijstvu. Danes v ekološko ozaveščenih okoljih skrb za rastlin ali le z njihovih plodov preha na zemljo, na organsko pestrost in v vitalnost prsti, intenzivno se razvijajo sonaravne tehnike plitve obdelave in nege tal. Podobne procese lahko zaznamo v socialno in kulturno naprednih družbah na področjih pogojev dela, pri načinih izobraževanja ali pri razumevanju vpliva kulture in umetnosti na kakovost in smisel življenja. Če bi iskali skupni imenovalac dobrih praks, do katerih spontano ali po premisleku prihajamo po tej poti, bi videli, da gre v vseh teh primerih za povečevanje in spodbujanje pestrosti in kompleksnosti okolja. V naravnem okolju namreč ne poznamo monokultur, kot jih je v svoji analitičnosti in ozki ciljni usmerjenosti, bodisi zaradi materialne koristi bodisi zaradi organizacijske ločenosti, pa tudi zaradi svoje ne samo sistemske, ampak tudi čisto naravne in razumljive zamejenosti sposoben ustvariti človek. Znana je misel Wernerja Heisenberga, v kateri znameniti nemški fizik človeško civilizacijo primerja z orjaško železno ladjo, katere kompas se ravna le še po njenem oklepu in ne po zvezdi

severnici in naravnih, kozmičnih zakonih. Zaslepljeni z enostranskimi interesi, umetno ustvarjenimi potrebami in željo po neprestanem in vedno večjem dobičku ustvarjamo v okolju monokulture in onesnaženja, ki vodijo v bolezen in degradacijo. Tudi v izobraževanju poznamo takšne monokulture, kjer se daje prednost izključno eni vrsti znanj, eni vrsti spretnosti, preostale pa se spregledujejo in ostajajo v senci kot nepomembne in manj razvite. Za naravo pa je značilna pestrost oblik življenja, kjer so vsi elementi razporejeni tako, da lahko v polnosti sodelujejo med sabo. Le celota ima v sebi sposobnost celjenja. Navedeno lahko ilustriramo s praktičnim primerom. Paša na neokrnjenih naravnih travnikih z izjemno visoko biološko pestrostjo daje živalim možnost, da same poiščejo najboljšo hrano, in kadar je potrebno tudi zdravilo. Možnosti za človekov študij in izboljšave so neskončne, a noben, še tako dognan sistem umetnega hranjenja v umetnem prostoru ne more nadomestiti kompleksnosti okolja, v katerem lahko žival svobodno, po svojem nagonu, naravi in vrojeni »modrosti« iz njega sama prejme vse tisto, kar v resnici potrebuje. Raznolikost, obilje in pestrost dajejo življenjskim procesom potrebno prožnost, celoti pa dinamično ravnovesje in odpornost. To so kvalitete, h katerim stremimo v permakulturnem načrtovanju. Pomembne so tudi v pedagoških procesih in dinamičnih socialnih okoljih, kot sta skupina ali razred.

Permakultura v praksi uporablja sistemsko mišljenje. Za razliko od običajnega, linearne načina mišljenja, ki je zelo učinkovito za proizvodnjo, se sistemsko mišljenje bolj ukvarja z odnosi med elementi v sistemu in manj z vsebino. Zakaj v tem primeru vsebina ni najpomembnejša? Zato ker bo kasneje vstopila v dogajanje spontano kot posledica vzpostavitve dobrih odnosov in oblikovanja primerne atmosfere. In kot bomo videli skozi opise konkretnih izkušenj, je **za razvoj in samooblikovanje (p)osebno-sti v otroku ključen prav način, kako je vsebina podana. Bolje rečeno način, kako je vsebina odkrita, doživeta in spoznana. Če je utemeljena v živi izkušnji, ki ima za podlago življenjsko radovednost, ima popolnoma drugo kakovost kot suhoparno znanje.** Poleg tega se ob takšnih spontanih uvidih, doživetjih ali dejanjih, tudi če so izraz posameznika, razvija celotna skupina.

POMEN PROSTORA IN DEJAVNOSTI, KI SE V NJEM ODVIJAJO

Za otroke v vrtcu je pomembno, da jim prostor omogoča in daje spodbudo za opazovanje in svoboden prostor za igro in raziskovanje. Najboljši za to je prostor v naravi, v katerem se dogajajo nešteti procesi in preobrazbe. Kaj lahko nadomesti preplet naravnih elementov, vode, zemlje in zraka, občasno tudi ognja, kombinacijo senčnih in sončnih prostorov, odmiranje rastlin in dozorevanje plodov, vremenske spremembe in prisotnost živali?

V naravno pestrem ambientu je poskrbljeno za vse in vsakogar. Ob izhodu na vrt se otroci razbežijo po okolišu vrtca, eni opazujejo deževnike v kompostnem kupu, drugi žabji mrest v mlaki, tretji hranijo kokoši, jim menjajo nastilj in tako kot vsako jutro iščejo izlegla jajca. Četrtri v senci rišejo z vodenimi barvicami ali listajo knjige. Igra in dejavnosti se, spodbujene z menjavo vremena in letnih časov, porajajo

same od sebe. Vloge se menjavajo, pravila se postavljajo in spreminjajo, ob tem se krešejo in gladijo nesoglasja in skozi doživetja, tudi manj prijetna, ki se potem razrešijo, se krepijo medčloveški odnosi in spletajo vezi.

Za spodbudo ustvarjalnosti so odlični preprosti kosi lesa, ki jih domišljija sproti oblikuje v pravljicne pripomočke: šibje, posušeni storži, zarobljeni kosi platna. Blatna kuhinja, vodne igre ali obisk bližnjega potoka potešijo potrebo po stiku z enim od osnovnih elementov – vodo.

Zunaj je prostor živ in otroke nagovarja z neprimerno večjo intenzivnostjo kot igralnica ali učilnica!

Vzgojitelj dogajanje predvsem opazuje, se vključi preudarno in po potrebi. Veliko bolj od vsiljive animacije in splošnih razlag je za otroka v tej starosti pomembna lastna radovednost in zgled, ki ga daje pedagog sam z najbolj preprostimi opravili, primernimi časov dneva in okoliščinam. Vzgojiteljica nabere cvetje in ga postavi v vazo. Vzgojitelj v kotu vrta zloži kamne, nabere dračje in zakuri ogenj za peko kostanja ali pa suši zelišča za čaj, ki bo prišel otrokom prav pozimi. Morda se bodo otroci pridružili, včasih vsi včasih samo nekdo, kdo drug bo morda le opazoval. Poleg svobodne igre pa je za krepitev notranjega zaupanja in globlje povezanosti pomembno, da se v sozvočju z okoljem in letnimi časi vzpostavijo tudi drobni letni in dnevni obredi. S pesmijo pozdravimo dan in obloženo mizo, pri-povedujemo pravljico, vsakič, preden se otroci razidejo, zaplešejo v krogu. Za celostni razvoj otroka je pomembno vključevanje vseh čutil.

S starostjo otrok narašča tudi njihova sposobnost, da si sami postavljajo izzive in si oblikujejo skupne in praktične cilje, ki naj bodo plod in seštevek njihovih individualnih hotenj. Za vsaj del prostorov, namenjenih druženju in učenju, je najbolje, da jih, ko so starejši, zasnujejo in ustvarijo sami, v sodelovanju s pedagogom in straši. To je po navadi najlažje doseči na zunanjih površinah vrtca ali šole. Takšnega prostora jim ne bo treba posvojiti, saj bo že v procesu nastajanja postal njihov in bodo zanj tudi primerno skrbeli. Hkrati gre ob tem za proces, ki ima sam po sebi izjemno pedagoško vrednost. **Praktično delo, kot je preoranje in zasaditev polja, gradnja bivališč, izdelava peči, bobna ali čolna, vodi do neprecenljivih situacij, sprotnih uvidov, spontanosti, improvizacij in naključij. Otroci se navadijo obvladati vedno nove okoliščine, ki različnim talentom in karakterjem omogočajo, da se spontano izrazijo in tako širijo zavest skupnosti o pomenu vsakega posameznika.** Motiv je po navadi tako velik kot namen, ki ga omogoči praktično delo: preživeti praznike s prenočevanjem na šolskem vrtu, speči lasten kruh iz svoje pšenice, pripraviti praznični koncert, raziskati domačo reko. Iznajdljiv in na takšne okoliščine pripravljen pedagog bo v situacije lahko neopazno vključil obvezne vsebine učnega procesa. Motorični razvoj je, kot se danes tudi znanstveno potrjuje, ključen za razvoj kognitivnih sposobnosti. In otroci imajo prirojeno potrebo po obilici gibanja, razvijanju telesnih spretnosti in raziskovanju. Še nedolgo tega so glavnino socialnih veščin dobili skozi prosto druženje in igro na vasi in ulici, danes tega skoraj ni več. To je tragično dejstvo, in če v vrtcu in šoli otrokom ne bomo omogočili, da skozi lastno igro svobodno oblikujejo svojo osebnost in ob tem razvijejo empatijo do sveta, bodo slabše pripravljeni na izzive življenja.

Zgoraj opisani procesi in pogoji dela so pri nas redki, trenutno so prej izjema kot pravilo. Da je v Sloveniji tako malo pouka na prostem in tako malo svobode pri igranju otrok, so deloma odgovorni zapleteni predpisi in standardi, odsotnost tesnejših odnosov s starši, šibko medsebojno zaupanje, pa tudi pasivnost in strah. Ti vidiki po navadi premagajo navdušenje posameznikov in željo kakor tudi čedalje večjo potrebo po tovrstni spremembi.

Poskusi uvajanja zgoraj naštetih principov in pogojev vzgoje so tako največkrat plod entuziazma in čvrstega prepričanja redkih pedagogov. Sprememba ni lahka. Poleg vsaj načelne podpore širšega kolektiva terja takšen pristop vsaj v začetnih fazah veliko motivacijo, dodaten čas, socialne veščine in znanje. Vloga učitelja oz. vzgojitelja pa se skozi takšen proces in možnosti postopoma spremeni in postane vse manj in manj naporna. Po navadi pelje v preobrazbo od vodje, izvrševalca nalog, nadzornika in podeljevalca znanja do pomembnega zgleda, radostnega spodbujevalca in privilegirane priče prvih znamenj in sadov nove generacije človeštva.

OD TEORIJE K LASTNIM PRAKTIČNIM IZKUŠNJAM

Permakultura je povsem praktična veda, namenjena je reševanju resničnih potreb in težav. Izhaja iz konkretnih okoliščin, a vedno gledanih v luči celote, in uvodoma omenjenih etik. Naravno raznolikost najdemo povsod, tudi v skupini pedagoških delavk in delavcev. Nekaterim v pedagoški skupnosti se zdi reševanje sveta nedoumljivo stremljenje, za koga drugega je to del vsakdanjika. Nekaterim je ekologija blizu bolj na idejni ravni, nekdo pa jo inovativno in uspešno živi v praksi in jo tako posreduje znotraj predpisanega učnega načrta.

Začetek

Še pred začetkom projekta Otroci v permakulturi sem leta 2012 prejel klic, ki me je nenadoma pripeljal nazaj v šolsko okolje. Ravnateljica osnovne šole v Ljutomeru me je povabila v razvojni projekt »Trajnostni razvoj – uvajanje trajnostne vzgoje in učenja v šolo«. Za mene je bil to prvi primer preizkušanja permakulturnih načel v pedagoškem okolju, za ravnateljico pa uresničevanje dolgoročne vizije in potrebe po ukvarjanju s trajnostnim razvojem. Šlo je za pravo pionirsko delo na obeh straneh. Začeli smo z delavnicami, na katerih so se enakovredno srečali učitelji, otroci, starši in ravnateljica. Na začetku je bilo kar nekaj nelagodja med učitelji in ravnateljico kot

tudi med otroki in odraslimi. Po nekaj srečanjih pa smo med sabo vendarle uspeli ustvariti vzdušje, v katerem se je vsak počutil varnega in upoštevanega. Pomagali smo si z avstralsko metodo »zmajevega sanjanja«, enim od priljubljenih orodij za nego socialne dinamike med permakulturnimi učitelji. Metoda se odlikuje po jasno vodenem procesu prepoznavanja, oblikovanja in aktiviranja čustev, mišljenja in dejanj skupine in vsakega posameznika znotraj nje. Proces se začne s »krogom sanj«, v katerem se vsak posameznik poglobi vase in odkrito izrazi svoje sanje, hrepenenje in pristno motivacijo, povezano z namenom druženja. V nadaljevanju procesa se sanje posameznika preoblikujejo ob soočenju s sanjami preostalih in dobijo svoje mesto v cilju celotne skupine, ki brez izjeme vključuje sanje vsakega posameznika. Tako dobi skupina smer, ki jo vsi podpirajo. Na ljutomerskih delavnicah smo oblikovali cilj za ponovno oživitev šolskega vrta. Sledila je faza načrtovanja, k izvedbi pa smo povabili še preostale otroke, starše in učitelje. Dober odziv in uspešno opravljena akcija sta nam dala zeleno luč in spodbudo za naslednji cikel. Preden smo stopili vanj, smo se poleg začetne faze sanjanja, kjer se, kot rečeno, povežemo z razpoložljivo energijo v skupini, posvetili še zaključni fazi prvega ciklusa. Ta je posebej pomemben za ohranjanje dinamike in zdravega delovanja skupine in je imenovan »praznovanje«. Gre za nujen proces sprostitve in samorefleksije. Po sanjanju, načrtovanju in izvedbi je čas, da skupina in posamezniki pregledajo opravljeno in povedo, kaj je bilo v redu in kaj ne. V vsakem družbenem procesu nastajajo blokade, vozlišča, kjer energija zastaja. Z reševanjem konfliktov sproščamo zastalo energijo, prav tako pa ozavestimo vse uspehe ter se tako kolektivno povežemo tudi z energijo uspeha. Tako skrbimo za živost skupine. Poleg pridobivanja novih veščin se v procesu praznovanja dogaja proces učenja, pravzaprav se rojeva skupinska modrost, ki ima, utemeljena v izkušnji, drugačno kakovost kot znanje. Tako raste celotna skupina in vsak posameznik v njej.

- Ena izmed 20 delavnic je bila ureditev stopnic do šolskega vrta. Učenci višjih razredov so ob minimalni podpori delo opravili samostojno. V skupinskem procesu so morali oblikovati rešitve, odpravljali neso-glasja, gradili so medsebojne vezi in razvijali ročne spretnosti. Ni jim bilo težko priti naslednji dan po pouku, da smo stopnice dokončali, in so se še dva tedna z visoko dvignjeno glavo sprehajali po šoli. Vsi uporabljajo njihove stopnice!

Rezultat drugega kroga sanj je bil posvetiti se vsej okolici šole. Leta 2014 je celotna šola sodelovala pri načrtovanju in izdelavi učnega okoliša. V enem dnevu je 450 učencev, 80 učiteljev in 200 staršev preobrazilo zunanost šole v prostor, ki učitelju tudi brez dodatnega spremstva omogoča pouk na prostem.

Stagnacija in nov začetek

Šolski vrt so učiteljice in otroci posvojili in nekaj let je lepo živel na račun navdušenja učiteljic, ki so opravile veliko prostovoljnega dela in ga uporabljale kot učni pripomoček. Ker nege vrta ni bilo mogoče vključiti v delovno obvezo, je začetni zagon sčasoma razumljivo splahnel. Prepozno sem opazil stagnacijo in upad samomotivacije. Večina razvojnega impulza je slonela na meni, kar je bil jasen znak, da se praksa, čeprav porojena iz sanj, v bistvu ni prijela in ni bila sposobna samostojnega življenja. Iz tega kritičnega položaja se je porodila ideja o celovitem permakulturnem izobraževanju pedagogov.

Obrnil sem se po pomoč k prijateljem in sodelavcem na Društvu za permakulturo Slovenije, kjer smo na mojo pobudo standardni, mednarodno uveljavljeni 72-urni tečaj permakulturnega načrtovanja (Permaculture Design Course – PDC) prilagodili posebej za potrebe pedagoških delavcev. Gre za večdnevno druženje, ob katerem je na tisoče udeležencev po vsem svetu ob pestrosti vsebin in uvidov doživelo močno osebno preobrazbo, celo zamenjalo svoj poklic ali pa je svojega v življenju začelo bolje razumevati. Tečaj izostri naše dojemanje sveta v smislu razumevanja razvoja človeka, ponovne vzpostavitve lastnega mišljenja in zdrave presoje na podlagi jasnih etičnih načel. Udeleženci skozi igro in v praksi izkusijo metode, kot so zmajevo sanjanje, nenasilna komunikacija, sociokracija, art of hosting in druga orodja za participativno odločanje in ustvarjalno komunikacijo. Poleg kulture medčloveških odnosov se razvije veščina prepoznavanja lastnih potreb in potreb okolja ter kako v skladu z okoljem načrtovati svoje aktivnosti.

»Nič več utrujena iz službe,« so bile sanje učiteljice, ki je po opravljenem PDC-ju na šoli v Ljutomeru prevzela svojo vlogo koordinatorja za trajnostni razvoj in je z otroki petega razreda na začetku šolskega leta izvedla krog sanj z začetnim vprašanjem: »Kaj bi se moralo zgoditi, da bi bilo to najboljše možno šolsko leto?« Iz teh sanj so se skozi proces »precejanja« rodili »čarobni šotori«, kot so projekt poimenovali otroci sami. Otroške sanje so čudovito odgovorile na prostorsko potrebo za delo

v majhnih skupinah v učilnici na prostem. Učiteljica je tudi nadaljnji proces nastajanja »čarobnih šotorov« neopazno vodila z metodo zmajevega sanjanja, ustvarjalno prizemljevala otroške ideje, odločitve in izvajanje pa prepuščala otrokom. Seveda je v ključnih trenutkih aktivno posegla v proces, da je vzdrževala učinkovitost, vendar nežno, da so otroci ohranjali »lastništvo« nad projektom. Pri dopisu za zbiranje finančnih in materialnih sredstev so poiskali pomoč pri mladostnikih višjih razredov, delo na terenu pa so opravili sami v malih skupinah. Denarja je na koncu še ostalo, saj so bili zelo uspešni pri sponzoriranju materiala, k izvedbi pa so povabili svoje starše, ki so se z veseljem odzvali. V to džunglo aktivnosti je učiteljica spretno vključevala učne cilje, na roko so ji šle konkretne situacije in visoko motivirani otroci. Za ilustracijo jih nekaj naštejmo:

- Usvajajo strategije sprejemanja in tvorjenja neumetnostnih besedil ter jih upoštevajo pri tvorjenju in sprejemanju besedil.
- Spoznavajo in pretvarjajo dolžinske enote, denarne enote, časovne enote.
- Načrtujejo, skicirajo, izdelujejo in preizkušajo izdelke ter predlagajo izboljšave.
- Razvijajo razumevanje o pomenu sodelovanja med ljudmi; spoznavajo načine in oblike sodelovanja.
- Izboljšujejo gibalne in funkcionalne sposobnosti (skladnost (koordinacija) gibanja, moč, hitrost, gibljivost, ravnotežje, natančnost, aerobna vzdržljivost).

Otroci procesa sploh niso doživljali kot učenje, čeprav so bili rezultati boljši kot pri frontalnih metodah učenja. Mimogrede so pridobivali bogate socialne in motorične veščine in bili sposobni dosegati cilje, predpisane za višje razrede. Učne cilje, ki jih niso dosegli skozi razredni projekt,

- Postavitve šotorov učiteljici omogoča pregled nad vsemi skupinami z enega položaja, hkrati pa imajo otroci dovolj intime za razvoj lastne dinamike dela v malih skupinah, tudi v manj ugodnih vremenskih razmerah.

so uresničili na običajen način. Čarobne šotore so uspešno zaključili in so zaradi izkušnje, da je šolsko leto možno preživeti na drugačen način, z visokimi pričakovanji vstopili v 6. razred. Novi razredničarki so povzročali nelagodje, saj so nezavedno izvajali pritisk za spremembo, za razširitev njenih učnih pristopov.

Naslednje leto se je projekt otrok imenoval »Mavrične poti«. Šlo je za senzorične poti iz centralne učilnice na prostem do posameznih šotorov. Prvo leto sem še sodeloval in koordiniral dogajanje, potem me niso več potrebovali. Končni cilj učitelja je, da postane nepotreben. Zdaj na šolo v Ljutomeru prihajam le še na obiske in vedno odhajam poln navdiha.

- Za otroke je bilo neprecenljivo, da so videli svoje starše v kreativnem procesu, dodatno pa je njihovo učenje povečala raznolikost staršev njihovih sošolcev. Danes so otroci velikokrat prikrajšani za pozitiven zgled, vzor, ki arhetipsko pripada vlogi očeta. Skozi razredni projekt »Čarobni šotori« jim je bila dana moč kreacije in so lahko prispevali v svoje okolje. Z izkustvenim učenjem so potovali od oblikovanja lastne ideje, ki je bila usklajena s potrebami okolja, do načrtovanja, kjer so morali kot skupina posameznikov uskladiti vse priprave, v izvedbo vključiti še starše, da so lahko nato Čarobne šotore predali celotni šolski skupnosti. Poleg nasmejane učiteljice in ravnateljice se je opazno izboljšal odnos med starši in šolo, med otroki in šolo, šola pa je postala kraj, kjer se razvija pristen in ustvarjalen odnos med otroki in starši. Zame je bil najdragocenejši sad mojega truda stavek: "Veš, še nikoli mi ni toliko staršev reklo: Moj otrok pa tako rad hodi v šolo."

ZAKLJUČEK IN NAPREJ

V kritičnih dneh virusne pandemije, v katerih nastaja ta zapis, lahko opazujemo, kako različno se vlade držav vedejo do njihovih prebivalcev v napetih razmerah. Medtem ko je ponekod zavlado izredno, domala vojno stanje in so bile uvedene številne prepovedi in kazni, so nekatere druge vlade glede na realno medicinsko oceno stanja s strani odgovornih epidemiologov svojim sodržavljanom posredovale le spisek primernih ukrepov in številna priporočila, ki pa so dosledno spodbujala ustrezno zdravo presojo vsakega posameznika. Politika se ni vmešavala v oceno pristojne stroke. Do nje in do sodržavljanov je pokazala veliko stopnjo zaupanja, podobno visoko, kot so jo oni namenjali svoji

vladi. Prepričani smo lahko, da je od načina odnosa do otrok in življenjskih okoliščin v šoli in doma, tudi od naravnih in spontanosti priložnosti za vzgojo in samovzgojo, odvisno, kakšno stopnjo kolektivne in osebne avtonomnosti, svobode in odgovornosti lahko doseže sodobna družba. Stanje zavesti namreč določa množica povezav, ki jih tvorimo z okoljem. Število in kakovost povezav med elementi v okolju določa prožnost in odpornost sistema, v tem primeru družbe, daje ji vitalnost, pestrost in obilje, v katerega vlaga in iz njega zopet črpa vsak posameznik. To je temeljno načelo delovanja narave. V družbi ni bistveno drugače. Naša naloga je, da skrbimo tako za prvo kot za drugo in zase.

Zaključujem z upanjem, da sem uspel osvetliti

razloge, zaradi katerih so permakulturne etike, metode in načela primerni, potrebni in uspešni pri oblikovanju pouka v vrtcih in šolah. Prosto dostopen priročnik, omenjen na začetku prispevka, je lahko dober temelj. Upam, da se kmalu srečamo pri skupnem ustvarjanju pogojev za celovitejši razvoj bodočih generacij.